

**MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÄSTERÅS**

EN FANTASTISK VÄRDEGRUND

En tematisk litteraturanalys av tre fantasyböcker och deras kopplingar till skolans värdegrundsarbete

FELICIA OLSSON OCH EVELINA PAJALA

Akademien för utbildning, kultur och kommunikation

Självständigt arbete, Grundnivå, 15 hp.

Handledare: Lina Samuelsson

Examinator: Niclas Johansson

Termin 6

År 2019

**MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÄSTERÅS**

Akademien för utbildning
kultur och kommunikation

SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE

Kurskod SVA018 15 hp

Termin 6 År 2019

SAMMANDRAG

Felicia Olsson och Evelina Pajala

En fantastisk värdegrund

- En tematisk studie av tre fantasyböcker och deras kopplingar till skolans värdegrundsarbete

Fundamental values in three fantasy books

- A thematic literature analysis of three fantasy books and their links to the foundational work in Swedish school's

Årtal 2019

Antal sidor: 42

Det här är en tematisk analys av tre fantasyböcker. De tre böcker vi har valt läses av många barn vilket gör att det är intressant att se vad böckerna innehåller och hur deras innehåll går att använda i skolans värdegrundsarbete. Därför har vi valt att undersöka vilka teman som skildras i texterna och hur dessa teman kan ge stöd till skolans värdegrundsarbete. Vi har också valt att undersöka hur äldre böcker kan ge stöd i värdegrundsarbetet. De böckerna som valdes ut var *Gullivers resor*, *Narnia: Häxan och lejonet* och *Pax: Nidstången*. Det vi kom fram till var att det finns teman i alla tre valda verk som går att använda i skolans värdegrundsarbete med lärarens hjälp. De teman som uppmärksammades var krig och konflikt, äventyret, kampen mellan gott och ont, flykten/äventyret och sökandet efter en familj.

Nyckelord: Tema, Gullivers resor, Narnia, Nidstången, tematisk studie, värdegrundsarbete

Innehållsförteckning

1	Inledning	3
1.1	Syfte och forskningsfrågor	5
1.2	Uppsatsens disposition	5
2	Teori och tidigare forskning	7
2.1	Fantasy som genre	7
2.2	Skolans värdegrund	8
2.2.1	Mänskliga rättigheter	9
2.3	Värdegrund i fantasy litteratur	9
2.4	Mönster, motiv och teman i fantasy litteratur	11
3	Material och metod	15
3.1	Primärt undersökningsmaterial	15
3.2	Gullivers resor (2002)	15
3.3	Narnia: Häxan och lejonet (1950)	16
3.4	PAX: Nidstången (2014)	16
3.5	Analysmetod	17
4	Resultat och analys	18
4.2	<i>Gullivers resor</i>	18
4.2.1	Krig och konflikt	18
4.2.2	Äventyr	22
4.3	<i>Narnia: Häxan och lejonet</i>	26
4.3.1	Kampen mellan gott och ont	26
4.3.2	Flykten/äventyret	28
4.4	<i>PAX: Nidstången</i>	31
4.4.1	Kampen mellan gott och ont	31
4.4.2	Sökandet efter en familj	34
5	Avslutning	39
	Referenslista	41

1 Inledning

Skönlitteratur som redskap för att påverka människor är ingenting som nyligen har upfunnits. Skönlitteratur har använts i århundraden, många gånger med mål att fostra eller framföra ideologiska syften. Specifikt barnlitteratur har under århundraden främst setts på som just ett pedagogiskt verktyg (Kåreland, 2015, s. 16). Tolkien (2008, s. 67) skriver i sin essä *On fairy-stories* (1947) om hur läsaren kan påverkas av böcker som innehåller fantasi och magi. Han förklarar att berättelser som utspelar sig i en magisk värld inte handlar om magin i sig utan om simpla problem hämtade från den verkliga vardagen. På detta sätt ger genren möjligheter för läsaren att drömma sig bort men samtidigt hantera och känna igen sig i de problem som uppstår i fiktionsvärlden (Tolkien, 2008, s. 68–70).

Formen för många fantasyböcker är att huvudkaraktären förflyttas från den konkreta verkligheten till en magisk värld. I den här nya magiska världen är det vanligt att huvudkaraktären får i uppgift att bekämpa en ond makt (Kåreland, 2015, s. 78). Det är heller inte ovanligt att den verklighet som huvudkaraktären lever i kan ses som tragisk. I PAX-serien (2014–2018) av Åsa Larsson och Ingela Korsell lever de två huvudkaraktärerna till en början i en dysfunktionell miljö och barnen blir till slut placerade i en fosterfamilj. Under handlingens gång ändras barnens sorgliga tillvaro och blir på sätt och vis magisk. Ytterligare exempel på en fantasybokserie som har en liknande handling är *Narnia*-serien som är skriven av C.S. Lewis (1950–1956).

Under den verksamhetsförlagda utbildningen har vi sett hur elever läser böcker inom dessa nämnda bokserier såväl som andra fantasyböcker. Enligt läroplanen (Skolverket, 2011, s. 258, 260) ska elever ska exponeras för olika typer av texter och få kunskap om och förståelse av dessa. Det står också att elever ska få kunskap om texters mening och uppbyggnad av handling. Vidare så står det i läroplanen att skolans värdegrund vilar på demokrati, mänskliga rättigheter och mångfald (Skolverket, 2011, s. 5). Detta är något som ska genomsyra skolan oberoende av ämne och årskurs. Det framgår dock inte hur värdegrunden ska implementeras i undervisningen. Ett problem är således att det finns krav på vad undervisningen ska innehålla i form av exponering för olika texter och förmågan att förstå texters mening

och uppbyggnad av handling, samtidigt säger läroplanen att värdegrunden ska genomsyra skolans organisation men inte hur det ska göras. Detta resulterar i frågan: Finns det något sätt att integrera värdegrundsarbetet på ett enkelt sätt i skolans ordinarie undervisning?

Ett sätt att kunna sätta samman kunskapskrav i ämnet svenska och skolans värdegrund skulle kunna vara att analysera skönlitteratur för att sedan koppla det till värdegrunden. Detta arbetssätt har tidigare undersökts av bland annat Alkestrand (2016) i hennes doktorsavhandling *Magiska möjligheter*. I avhandlingen presenterar hon en analys av tre bokserier som hon sedan har kopplat till skolans värdegrundsarbete. Hon skriver att böcker inom fantasygenren har ögonöppnande egenskaper som ger upphov till möjligheter att arbeta med samhällskritik i skolan (Ibid., s. 290–298).

En anledning till att utföra en liknande studie som Alkestrands är att kunna inkludera andra böcker som inte har undersökts med denna infallsvinkel förut för att bredda forskningsområdet. Vi har valt att precis som Alkestrand (2016) leta efter innehåll i böckerna som kan användas vid undervisning som berör värdegrundsarbete. Det som däremot skiljer föreliggande studie från den som Alkestrand (2016) har utfört och vår studie är att vi specifikt har fokuserat på teman i vår analys. Utöver detta skiljer sig även urvalet av böcker och att vi har valt att fokusera på mänskliga rättigheter. Vi har valt att fokusera på mänskliga rättigheter för att kunna beröra så mycket som möjligt av det som ingår i skolans värdegrund. De mänskliga rättigheterna som har använts i analysen är en konkretisering av skolans värdegrund. Värdegrunden är omfattande och användandet av de mänskliga rättigheterna är ett sätt att avgränsa studien.

Metoden, som även kan ses som det teoretiska förhållningsättet är tematisk litteraturanalys. I den här uppsatsen kommer vi att hålla oss till Nikolajevas (2017, s. 89) tolkning av vad tema innebär. Hon skriver följande:

Ett motiv är ett återkommande mönster i historien. Vänskap, kärlek, sökande, resa, strid och hämnd är exempel på litterära motiv. Vi skiljer mellan huvudmotiv (även kallat centralmotiv) och bimotoiv (sidomotiv, sekundära motiv). Huvudmotivet, det övergripande motivet i boken, kallas även bokens tema. (Nikolajeva, 2017, s. 89)

De böcker som kommer stå i centrum för denna studie är *Gullivers resor* av Jonathan Swift, återberättad av Maj Bylock (2002), *Häxan och lejonet* av C.S. Lewis (1950) och *Nidstången* av Åsa Larsson och Ingela Korsell (2014). Böckerna är valda för att ge exempel på olika typer av fantasy från olika tider. Den återberättade versionen av *Gullivers resor* valdes för att den är anpassad till en yngre målgrupp till skillnad från originalet från 1726. Detta var viktigt för att behålla en inriktning på böcker som lämpar sig för elever i åldrarna 9–12, vilket är den åldersgruppen som vi har valt att fokusera på. Ett försök att välja böcker som är välkända men inte utforskade ur denna aspekt tidigare hölls i åtanke.

Genom att utföra en studie där teman i dessa böcker analyseras ser vi möjligheter att kunna skapa en större kunskapsbank för yrkesverksamma och framtida lärares värdegrundsarbete. Detta är ett område där det aldrig kommer finnas nog med kunskap. Förståelsen för barnlitteraturens byggstenar såväl som vad den kan förmedla är en guldgruva som alla kan bli rikare av.

1.1 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna studie är att undersöka hur tre populära fantasyböcker kan bidra till värdegrundsarbetet med inriktning på mänskliga rättigheter. För att kunna undersöka detta vill vi se hur teman som kan hittas i berättelserna kan skapa möjligheter för att lyfta värdegrundsfrågor. För att uppnå detta syfte kommer följande forskningsfrågor att användas:

1. Vilka kopplingar kan hittas mellan teman i verk från olika tider och dagens mänskliga rättigheter?
2. Hur kan dessa teman användas i värdegrundsarbetet?

1.2 Uppsatsens disposition

Denna uppsats består av 5 kapitel, exklusive referenslista. I det föregående avsnittet berördes motivering och bakgrund för det valda ämnesområdet för studien. Vidare så presenterades syftet bakom studien och forskningsfrågorna.

Kapitel 2 heter Teori och forskning och innefattar en presentation av skolans värdegrund med ett underavsnitt för de mänskliga rättigheterna. Efter det berörs

fantasy som genre. Följt av detta presenteras tidigare forskning om värdegrund i litteratur samt mönster, motiv och teman i fantasylitteratur. I slutet av kapitlet presenteras analysmetoden. I kapitel 3 kommer materialet i form av det primära undersökningsmaterialet att klargöras. Undersökningsmaterialet är den skönlitteratur som vi har valt att utföra denna studie på. Följt av detta kommer kortare bakgrund om författarna samt en kortfattad handling om varje titel att presenteras. Det sista avsnittet i kapitel 3 behandlar analysmetoden som är en tematisk litteraturanalys.

Kapitel 4 kommer innehålla resultatanalysen. Resultatet kommer presenteras individuellt för varje bok. I kapitlet kommer även det resultat som vi har kommit fram till att jämföras med den bakgrundsforskning som redogjordes för i kapitel 2. Uppsatsen avslutas med kapitel 5 där resultatet och andra aspekter som framkommit under uppsatsprocessen diskuteras.

2 Teori och tidigare forskning

I detta kapitel presenteras först fantasy som genre. Sedan presenteras skolans värdegrund, med ett underavsnitt om mänskliga rättigheter. Följt av detta presenteras tidigare forskning som har direkt anknytning till värdegrundsarbete och fantasy litteratur. Slutligen presenteras forskning som berör motiv, mönster och teman ur fantasyböcker.

2.1 Fantasy som genre

De valda verken har framför allt genren gemensamt vilken är fantasy. Enligt Kåreland (2015, s. 78–79) finns det olika typer av fantasyböcker men i denna uppsats är det inte relevant att benämna dessa så vi kommer bara använda oss av fantasy som paraplybegrepp. Den form som är mest använd i fantasyböcker är att huvudpersonen går från en ordinär tillvaro till en annan magisk tillvaro. Karaktären är sällan medveten om att denne har magiska krafter till en början (Boglund & Nordenstam, 2010, s. 280). Den magiska tillvaron ser ofta annorlunda ut från den reella tillvaron, skillnader kan finnas i miljön, tiden eller regler (Kåreland, 2015, s. 78). Enligt Boglund och Nordenstam (2010, s. 281) ska den parallella världen vara uppbyggd på ett realistiskt sätt för att läsaren ska kunna tro på den. Fantasygenren kan vara ett sätt för läsaren att hantera sina egna problem genom flykten till en annan magisk men logisk värld (Boglund & Nordenstam, 2010, s. 280).

Precis som i andra barnböcker följer även denna genre följande mönster: Hemma-äventyr och erfarenheter utanför hemmet-hem igen (Kåreland, 2015, s. 78).

Exempelvis i Narnia-serien där barnen till en början befinner sig i den vanliga världen i huset. Sedan går de in i en garderob där de kommer till Narnia där det finns fiktiva väsen och andra regler än de som finns i den vanliga världen. Därefter kommer barnen tillbaka hem igen. I *Nidstången* är inte Alrik och Viggo till en början medvetna om att de utgör en del i en profetia eller kan utföra magi. Miljön som *Nidstången* utspelar sig i är verklig men har magiska inslag. *Gullivers resor* räknas som en äventyrsklassiker men eftersom den har överkliga inslag kan den räknas som ett tidigt exempel på fantasy. De fantastiska inslagen är de otroligt små människorna

i Lilliput och det väldigt stora människorna i Jättarnas land. Alla tre böcker följer också det typiska mönstret som Kåreland (2015, s. 78) talar om.

Tolkien (2008, s. 66) presenterar tre komponenter som han anser gjort den moderna fantasyn tilltalande och populär för läsare. Dessa komponenter kallar han *recovery*, *escape* och *consolation*. Han förklarar *recovery* som ett fönster som ger läsaren möjlighet att se världen på ett nytt sätt. *Escape* syftar till berättelsens möjlighet att befria läsaren från de konflikter denne upplever och slutligen är *consolation* trösten läsaren får genom ett lyckligt slut (Ibid., s. 66–70). Detta mönster tycker vi passar in på samtliga böcker vi har valt att analysera.

I Woods (2001, s. 238–239) jämförelse av C.S. Lewis och Philip Pullmans författarskap lyfts en ytterligare ram för fantasyböcker bestående av tre komponenter. Dessa komponenter är ett totalitärt begränsande styre, ett moraliskt val och att världens öde ligger i händerna på huvudkaraktärerna (Wood, 2001, s. 238–239). Till exempel i C.S. Lewis verk *Häxan och lejonet* (1950) kan man utläsa samtliga av de tre komponenterna från detta mönster. Ett totalitärt styre i den onda häxan, ett moraliskt val mellan gott och ont som karaktären Edmund ställs inför och att den magiska världen Narnias öde ligger i hjältarnas händer. Det är dock viktigt att poängtera att Wood (2001) inte antyder att dessa komponenter kan hittas i all fantasylitteratur.

2.2 Skolans värdegrund

Värdegrunden är den text som inleder skolans läroplan och ska ligga till grund för hela skolans verksamhet. "Värdegrund" definieras i *Nationalencyklopedin* (u.å.) som "de grundläggande värderingar som formar en individs normer och handlingar."

Utdraget ur skolans läroplan som vi har utgått från är:

Skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (2010:800) slår fast att utbildningen inom skolväsendet syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det

svenska samhället vilar på. Var och en som verkar inom skolan ska också främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö.

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet mellan människor är de värden som skolan ska gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.

Undervisningen i skolan ska vara icke-konfessionell. Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet. (Skolverket, 2011, s. 1)

Sammanfattningsvis säger alltså läroplanen att grundläggande demokratiska värden, mänskliga rättigheter och kulturell mångfald är viktiga att förmedla.

2.2.1 Mänskliga rättigheter

I skolans värdegrund går det att hitta aspekter som kan kopplas till mänskliga rättigheter. Därför har vi valt att använda oss av Barnkonventionen, FN:s konvention för mänskliga rättigheter och Förenta nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna som en konkretisering av skolans värdegrund. Demokrati, elevers välmående och utveckling, solidaritet med sig själv och sin omgivning och ansvar är några principer som ingår i de mänskliga rättigheterna. Dessa syns också i Barnkonventionen och i skolans värdegrund (Skolverket, 2011, s. 1).

Barnkonventionen har hämtats från Unicef (u.å.) och från Barnombudsmannen (u.å.). FN:s konvention för mänskliga rättigheter har hämtats från Regeringskansliet (2011) och den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna (2008) från Förenta nationerna.

2.3 Värdegrund i fantasylitteratur

Att undervisa i värderingar med hjälp av skönlitteratur, specifikt fantasy, är något som Prothero (1990) skriver om i en artikel vid namn "Fantasy, fiction, and the teaching of values". Han skriver att språklärare har ett försprång i att kunna integrera värderingar i undervisningen eftersom deras undervisning ska innehålla bearbetning av texter. Med hjälp av berättelser skriver han att man kan undervisa i konsekvenser

och budskap genom fantasi och metaforer. Genom karaktärer i fantasy litteratur kan man även förmedla egenskaper som mod och uthållighet. Enligt Prothero är detta möjligt för att "myth teaches meaning, not by realistic logical exposition but rather by imagination and metaphor, entering the back door of the mind through the imagination" (Prothero, 1990, s. 33). Citatet tolkar vi som att fantasi kan ge upphov till att påverka läsarens undermedvetna genom att använda överaskande utvägar.

Thomas (2003) betonar liksom som Prothero (1990) att fantasy litteratur kan användas för att förmedla budskap och påverka läsaren men lägger större vikt vid konkreta kopplingar som finns mellan litteraturen, värderingar och undervisning. Thomas (2003, s. 60–61) presenterar religion, historia och könsroller som ämnen som kan diskuteras med hjälp av fantasy litteratur. Religion kopplar hon till verk som *Lillith* (1858) av George McDonald. Hon fortsätter med att skriva om klassikern *Narnia* av C.S. Lewis som en bokserie som innehåller flera kopplingar till kristendom. Hon skriver att den första boken i serien, *Häxan och Lejonet* (1950), innehåller flera metaforer och symboler, exempelvis att lejonet Aslan ska symbolisera gud och att Aslans återuppståndelse är en metafor för Jesus uppståndelse. Historia kan kopplas till flera av J.R.R. Tolkiens verk genom dess framställning av krig. Slutligen skriver Thomas (2003, s. 62) att könsroller kan diskuteras både för att de utmanar normer och för att de inte gör det. Hon lyfter karaktären Hermione från Harry Potter-serien av J.K. Rowling (1999) som någon som utmanar normer kring könsroller även om hon behöver hjälp från de andra manliga karaktärerna ibland.

Alkestrand (2016) studerar som tidigare nämnts, möjligheterna till att problematisera värdegrundsfrågor med hjälp av innehållet ur fantasy litteratur. I hennes studie analyserar hon tre olika bokserier, *Harry Potter* (1999) av J.K. Rowling, *Artemis Fowl* (2001) av Eoin Colfer och *Engelforstrilogin* (2011) av Mats Strandberg och Sara Bergmark Elfgren. Hon kommer fram till att alla böckerna ger möjligheter till att utföra jämförelser mellan det verkliga samhället och det samhälle som förekommer i böckerna. Hon skriver att detta kan användas som ett verktyg för att beröra ämnet samhällskritik. Vidare så kommer hon fram till att ungdomsupproren som förekommer i *Harry Potter*-serien kan användas för att problematisera demokratiska rättigheter. Vidare kan även maktrelationen mellan vuxna och barn användas för att problematisera demokratiska värderingar (Alkestrand, 2016, s. 301). Hon kommer fram till att karaktärer i alla tre bokserier

kan användas för att problematisera mänskliga rättigheter. Detta för att de genom användandet av magi utmanar den makthierarkin som samhället har. Hon kommer även fram till att innehållet i både *Artemis Fowl*-serien och i *Engelforstrilogin* kan användas för att problematisera kulturell mångfald. Detta skriver hon kan tolkas i kroppsbytet i *Engelforstrilogin* där fem häxor får byta kroppar och därmed måste uppleva varandras liv. Det kan tolkas även i *Artemis Fowl*-serien när det sker en kollision mellan två olika världar som sedan måste leva tillsammans (Alkestrand, 2016, s. 302). Alkestrand (2016, s. 304) avslutar sin avhandling med att poängtera att det är omöjligt för lärare att veta exakt vad elever lär sig av en text. Det som läraren bör fokusera på i värdegrundsarbetet är därför att hjälpa eleverna att utveckla sitt kritiska tänkande.

2.4 Mönster, motiv och teman i fantasy litteratur

Det finns mycket forskning som handlar om skönlitteratur och därför valde vi att avgränsa oss till den forskning som är mest relevant för vår studie. Då vi har utfört en tematisk studie var även tidigare forskning som berörde teman i skönlitteratära verk, specifikt fantasy, varit särskilt relevanta för oss. Som tidigare nämnts i inledningen är mönster och motiv kopplade till uppbyggnaden av vad som kan anses vara ett tema (Nikolajeva, 2017, s. 89). På grund av detta har vi inkluderat tidigare forskning som berör mönster och motiv. Det som presenteras nedan är med andra ord exempel på vilka mönster, motiv och teman som kan hittas i fantasy. Forskningen nedan är också exempel på forskning som kan relateras till temana som analyseras i kapitel fyra.

Till att börja med är kampen mellan gott och ont ett vanligt förekommande tema i fantasy litteratur. Detta ses till exempel i böcker som *Bröderna Lejonhjärta* (Kåreland, 2015, s. 123). Ytterligare fantasyböcker där kampen mellan gott och ont förekommer är *Narnia: Häxan och lejonet* (Nikolajeva, 2017, s. 90). Andra teman som är vanligt förekommande inom fantasy är sökandet och resan. Sökande som tema kan syfta på att personer eller personen i en bok ger sig av hemifrån för att resa och under resans gång, söka efter någonting (Nikolajeva, 2017, s. 89). Sökandet som tema kan vara både konkret men också symboliskt. Resan har ett mål som kan vara i form av att hitta en person, skatt eller liknande. Resan kan på vissa sätt ses som närliggande sökandet men fokuserar mer på vägen dit än målet (Kåreland, 2015, s. 122–123).

Hemmet är en plats som tenderar att utgöra ett mönster i barnlitteratur. Beroende på hur representationen av hemmet presenteras kan hemmet ha olika betydelse för karaktären och handlingen. Ismail (2016) skriver om representationen av hemmet, orienten och fantasyvärlden. Hon jämför bland annat C.S. Lewis bokserie *Narnia* (1950–1956) och Diana Wynne Jones bok *Castle in the air* (1990). Ismail (2016) kommer fram till att verken representerar hemmet på liknande sätt med vissa variationer. Likheten är att i alla böcker som hon analyserat framställs hemmet som en trygg plats dit karaktärerna återvänder för att uppskatta det de har efter att ha samlat kännedom om sig själva på deras färd (Ismail, 2016, s. 11).

Hemmet är ett mönster som ofta kan knytas an till motiv som till exempel familjrelationer. Familjerna i litteratur kan se olika ut och därmed ser relationerna och mönstren olika ut beroende på bok. Palkovich (2015) skriver om moderskaraktärer i fantasylitteratur. Enligt Palkovich (2015, s. 179) kan representationen av mamman i barnlitteratur ibland delas upp som god eller ond. Hon skriver att det faktum att mammor representeras som antingen goda eller onda kan ha olika symbolik och betydelse för den fortsatta handlingen. Det finns psykologer som antyder att den onda mamman fungerar som en fokuspunkt för läsaren att projicera sina negativa känslor kring modersfiguren på. Palkovich fortsätter dock med att skriva att hon inte helt håller med och att förklaringen är för enkel (Palkovich, 2015, s. 179).

Det föräldralösa barnet är ett motiv som är vanligt inom genren fantasy. Enligt Kimballs (1999, s. 561) studie om barnlitteratur som innefattar karaktärer som är föräldralösa fann hon i många fall att dessa barn har en resa och ett mål framför sig. Denna resa är ofta i form av äventyr med hinder på vägen som karaktären behöver ta sig över. Vidare skriver Kimball (1999, s. 562) att barnen som är föräldralösa ofta blir behandlade illa och inte mår bra. Hon nämner även avundsjuka som en av anledningarna till att de blir behandlade illa. Ett resultat av utanförskapet som det föräldralösa barnet utsätts för leder till att de letar sig vidare till en plats eller till människor där hen känner samhörighet. Ett exempel på detta tas upp av Dabrowska (2018) i en studie som handlar om att berätta för barn om sorg och död. Hon skriver att i *Min mormor hälsar och säger förlåt* (2014) av Fredrik Backman mår karaktären Elsa inte bra, hon är mobbad och hennes föräldrar har skiljt sig, hon känner sig inte heller normal. Hennes mormor skapar då en fiktiv värld där det finns ord och uttryck

som inte hör hemma i vardagligt tal. Sedan avlider mormor men lämnar kvar en viktig uppgift som Elsa ska utföra (Dabrowska, 2018, s. 11–12).

Motivet det föräldralösa barnet kan benämnas på olika sätt. Asplund Carlsson (2003, s. 9) skriver om det utsatta, kompetenta och övergivna barnet som synonymer till varandra. Hon skriver även om barndomen som ett ställe dit vuxna inte når. Vidare skriver Carlsson Asplund att:

Vi står i den nutida barndomslitteraturen såväl inför ett barn som är ett offer för vuxenvärlden – dess absurditet eller dess grymhet – som inför ett barn som är kompetent och aktivt, som är medkonstruktör av sin barndom. Det utsatta eller övergivna barnet har förmågan att ta saken i egna händer utan hjälp ifrån vuxna. (Asplund Carlsson, 2003, s. 10).

I detta citat skulle det kunna utläsas att Asplund Carlsson menar att barnen blir tvingade att agera som vuxna, vara kompetenta och klara sig själva. Det paradoxala i detta är att barnen i den nutida litteraturen inte reagerar som ett barn i verkligheten skulle tänkas göra. Barnet löser motgångar på ett kompetent sätt och bidrar till sin egen utveckling. Vidare skriver Asplund Carlsson (2003, s. 10) att det finns olika synsätt om hur ett barn är eller ska vara och att dessa synsätt har förändrats över tid.

Problem och konflikter samt hanteringen och bearbetning av dessa kan på vissa sätt ses som ett mönster eller ett motiv i fantasy. Gooderham (1995) skriver i sin artikel om hur fantasy kan påverka läsaren. Han menar att hantering av vardagliga konflikter och problem utmärker sig i fantasy litteraturen genom att framställas på ett överaskande sätt, samtidigt som det finns en viss verklighetsanknytning. Verklighetsanknytningen är viktig för att barnet ska känna igen situationen men att överraskande, fantastiska elementen är viktiga för att väcka intresset hos läsaren (Gooderham, 1995, s. 172–174).

Simmons (2012, s. 23) skriver att de tre *Hunger games*-böckerna handlar om hantering av orättvisor. När det motivet förekommer i fantasy litteratur menar Simmons att det budskapet tenderar att föras fram genom användandet av metaforer och liknelser. Mer specifikt kan det förklaras som att verkliga element från det existerande samhället finns som liknelser i litteraturen. Simmons (2012, s. 28–29)

skriver om dessa liknelser och hur de framträder i *Hunger games*-trilogin. Hon skriver att delen av handlingen där barnen tvingas att döda varandra kan liknas vid att det finns barnsoldater runt om i världen som tvingas att kriga. Efter att ha bevittnat död på detta sätt beskrivs karaktären Annies mående som ostabilt och dåligt. Detta kan liknas vid den psykiska ohälsan som kan förekomma vid trauma. Simmons (2012, s. 26) nämner även utöver detta att Katniss beskrivning av hunger och svält i hennes distrikt liknar den svält som finns i många länder runt om i världen.

Enligt Clark och McDonald (2010, s. 52–53) kan även motivet hantering av verkliga händelser utläsas i *Pan's labyrinth* skriven av Guillermo Del Toro och Cornelia Funke. Clark och McDonald skriver om betydelsen som fantasy och fiktion kan ha för bearbetning och hantering av historiska händelser och trauman. Boken som började som en film har en stark koppling till det spanska inbördeskriget. Berättelsen utspelar sig under krigets efterdyningar. Tittarna och läsarna får med ett barns ögon uppleva ett autokratiskt och brutalt system. Clark och McDonald beskriver till exempel hur huvudkaraktären Ofelia lever i splittrade världar vilket skall symbolisera det splittrade Spanien under inbördeskriget. *Pan's labyrinth* är inte riktad till barn i första hand men innehåller många av de troper som känns igen från barnlitteratur (Clark & McDonald, 2010, s. 53).

Simmons (2012, s. 24) påpekar att de liknelser som hon presenterar i trilogin *Hunger games* kan väcka känslor och frågor som är svåra för unga att hantera. Att till exempel analysera dessa böcker i en skolsituation skulle kunna leda till svårhanterade diskussioner i klassrummet. Det som Simmons dock tillägger är att lärarens roll är att försöka vägleda elever i det som är svårt att förstå.

3 Material och metod

I detta avsnitt presenteras de primära undersökningsmaterialet. Därefter kommer en presentation av varje bok som innehåller motivering till urvalet, information om författarna och en kortfattad text om vad böckerna handlar om.

3.1 Primärt undersökningsmaterial

De tre böckerna som vi kommer analysera är följande:

- Jonathan Swift (1726) återberättad av Maj Bylock (2002) - *Gullivers resor*
- C.S. Lewis Narnia -*Häxan och lejonet* (1950)
- Åsa Larsson och Ingela Korsell- *PAX: Nidstången* (2014).

3.2 *Gullivers resor* (2002)

Gullivers resor är en titel som valdes på grund av att den är en fantasybok utgiven under tidigt 1700-tal vilket ger oss ett exempel på om en äldre bok kan användas i skolans värdegrundsarbete idag. Boken är som nämnt skrivet av Jonathan Swift år 1726 men vi har valt att analysera den återberättade versionen av Maj Bylock (2002). Bylock hävdar att hon har följt originalet i allra största mån. Den bearbetade versionen lämpar sig bättre för den åldersgrupp i skolan som vi riktat in oss på, vilket är 9–12 år. Det leder också till att delar av den ursprungliga boken inte finns med. *Gullivers resor* är vanligen klassad som en äventyrsroman men den har inslag av fantasy. Vi har därför valt att se *Gullivers resor* som en tidig fantasybok men vi är medvetna om att den kan skilja sig från andra traditionella fantasyböcker.

Jonathan Swift föddes 1667 och avled 1745. Han har rötter både i Irland och England och arbetade bland annat som präst, författare och satiriker. Swift var även politiskt engagerad och brann för irländarnas välmående. Han var dock skeptisk mot mänskligheten och detta resulterade i att han började lida av psykisk ohälsa (Söderberg, 2008). *Gullivers resor* fick inte heller tryckas i Sverige då boken var kritisk till samhället och monarkin (Riksarkivet, u.å.).

Bearbetningen av *Gullivers resor* handlar om två resor som huvudkaraktären Gulliver får erfara. Det första resan går till landet Lilliput där alla invånare är väldigt små. Den andra resan går till Jättarnas land där alla invånare är jättar. Under båda resorna får han uppleva olika händelser och även problem som finns i dessa två samhällen.

3.3 *Narnia: Häxan och lejonet* (1950)

Häxan och lejonet valdes för att den anses vara populär i skolan idag och har varit det under en längre tid.

Den irländska författaren C.S. Lewis föddes år 1898 och avled 1963. Lewis var verksam som bland annat vid Cambridge University. Lewis skrev över 30 böcker under sin levnadstid varav sju handlar om landet Narnia vilka har blivit erkända som klassiker (HarperCollins, u.å.).

Häxan och lejonet är den första boken ur bokserien *Narnia* och är den enda boken ur serien som vi analyserar. Boken handlar om fyra syskon som upptäcker landet Narnia. I Narnia träffar de på olika varelser och erfar även vad häxan har gjort med landet. Detta leder till att syskonen tillsammans med Aslan krigar och till slut besegrar häxan. Syskonen blir då kungar och drottningar över Narnia och till sist återvänder de hem.

3.4 *PAX: Nidstången* (2014)

Nidstången valdes för att den anses vara populär i skolan idag och för att vi ville analysera ett verk som skrivits nyligen.

Pax är en bokserie i tio delar skriven av Åsa Larsson och Ingela Korsell. Den prisbelönade författaren Åsa Larsson var redan innan *PAX*-serien populär med sin serie om Rebecka Martinsson. Ingela Korsell är både förskollärare och forskare inom språk. Personen som har illustrerat *PAX* heter Henrik Jonsson och har studerat och arbetat i USA som serietecknare (Bonnier Carlsen, u.å.).

Nidstången är den första boken ur *PAX*-serien och är den enda boken ur serien som vi analyserar. Boken handlar om Alrik och Viggo som flyttar till en fosterfamilj där de

måste anpassa sig till en ny vardag i Mariefred. I Mariefred träffar de Estrid och Magnar och tillsammans får de i uppgift att bekämpa mörka krafter.

3.5 Analysmetod

För att finna svar på forskningsfrågorna kommer vi att göra en tematisk litteraturstudie av tre valda verk. Då begreppet tema kan definieras på olika sätt har vi valt att utgå från Nikolajevas definition (se kapitel 1). Nikolajevas definition av tema valdes för att den lämpar sig bättre i vår typ av studie.

För att utföra analysen som specifikt är inriktad på skolans värdegrund har vi också inspirerats av Alkestrands analysmetod i *Magiska möjligheter* (2016). I hennes studie analyserar hon innehållet i ett antal valda böcker för att se om de går i linje med skolans värdegrund och om de inte gör det. Detta gör hon för att hon anser att det kan finnas didaktisk potential i båda fallen.

I praktiken innebar detta att starten av analysprocessen i föreliggande studie utgjordes av att läsa texterna. Under läsningen skrev vi ner relevanta citat och anteckningar fördes löpande under tidens gång, genom detta kunde vi utläsa mönster och motiv i de valda texterna. Läsningen upprepades flertalet gånger, därav kunde vi utläsa vilka mönster och motiv som var återkommande och dessa var texternas teman. Efter kartläggningen undersökte vi huruvida temana kunde användas för att förmedla och problematisera mänskliga rättigheter och skolans värdegrund. Därefter namngavs de teman som uppfyllde alla kriterier som nämnts ovan. Analysen utfördes med stöd från tidigare forskning och traktat i form av mänskliga rättigheter och barnkonventionen. *Gullivers resor* och *Häxan och lejonet* är skrivna i en annan tid än den vi lever i nu vilket gör att normer och mänskliga rättigheter inte nödvändigtvis överensstämmer med nutidens. Vi tolkade böckerna utifrån nutidens syn på mänskliga rättigheter.

Föreliggande studie kommer att handla om hur vi har tolkat de valda verken vilket innebär att andra kan tolka texterna på ett annat sätt. Vi har sett texten i sig som intressant och inte vad författaren har haft för intention när texten skrevs.

4 Resultat och analys

I detta kapitel kommer teman som uppmärksammats i de tre valda verken att presenteras och jämföras med tidigare forskning samt kopplas till möjligt arbete med mänskliga rättigheter i skolan.

Varje tema kommer presenteras i ett eget avsnitt under den bok det tillhör. Inom avsnitten kommer uppbyggnaden av temat i det litterära verket att presenteras löpande i diskussion med kopplingar till mänskliga rättigheter. I diskussionen om kopplingar till mänskliga rättigheter kommer även förslag på hur dessa tillsammans med temat kan användas i värdegrundsarbetet i skolan. Detta innebär att analysen kommer växla mellan temats uppbyggnad i verket, mänskliga rättigheter och skolans värdegrundsarbete.

4.2 *Gullivers resor*

De två teman som vi anser är mest framträdande och relevanta i relation till värdegrundsperspektivet i *Gullivers resor* är krig och konflikt samt äventyr. Dessa kommer presenteras i de två avsnitten nedan.

4.2.1 **Krig och konflikt**

Enligt Nikolajeva (2017, s. 89) är ett tema huvudmotivet i texten. Efter vår kartläggning av bokens teman utgör krig och konflikt ett mönster då det är ett återkommande inslag genom historien vilket kommer att göras synligt i analysen nedan.

Gullivers första resa leder till Lilliput, denna resa görs inte avsiktligt då han efter en olycka till havs spolas i land. När han vaknar upptäcker han att han sitter fast och träffar då för första gången en lilliputan:

Jag tittade neråt så gott jag kunde och upptäckte en varelse, som liknade en människa. Men den var inte högre än halva min fot. (Bylock/Swift, 2002, s. 10)

Det går att tolka detta som att man vill göra en uppenbar skillnad på lilliputanerna och engelsmännen. Det finns även fler skillnader mellan lilliputanerna och engelsmännen:

Lilliputanerna skriver snett över pappret, inte tvärs över som vi. De döda begravs med huvudet neråt eftersom man tror att jorden ska hinna vända sig ett halvt varv innan uppståndelsens dag. (Bylock/Swift, 2002, s. 47)

Antingen kan man tolka detta som att tanken är att påvisa att de två folkgrupperna tänker olika eller så kan man tolka det som att lilliputanerna inte tänker logiskt. Detta skulle kunna grunda sig i en ”vi och dem”-känsla.

I skolan bör man arbeta med synen på andra kulturer även om det kanske inte alltid är uttalat. Gullivers hemland klassas som det normala och de andra länderna som det avvikande. En ”vi och dem”-känsla kan bli problematisk och därav ger det här utrymme till att fråga eleverna hur de hade upplevt en hypotetisk resa till en annan kultur. Här finns möjligheter att diskutera tolerans och allas lika värde samt att ingenting behöver vara rätt eller fel. Detta för att aktivt utmana normer och till viss del, rasism. Detta är även någonting som står i skolans läroplan, att eleverna ska visa tolerans och att skolan ska förankra värden som exempelvis allas lika värde (Skolverket, 2011, s. 1). FN:s konventioner om mänskliga rättigheter säger också att man ska:

Förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar. (Regeringskansliet, 2011, s. 99)

I början av berättelsen verkar det som att lilliputanerna är snälla mot Gulliver eftersom han exempelvis får mat. Lite senare i historien börjar dock viss kritik mot lilliputanerna kunna tolkas. En minister i Lilliput förklarar att landet har en rådande konflikt mellan två partier, högklackarna och lågklackarna vilka kännetecknas av höjden på deras klackar. Sedan säger ministern:

- Prinsen som ska ärva riket har inte bestämt sig för vilka han ska hålla med. För säkerhets skull har han en hög och en låg klack, och det är därför han haltar. (Bylock/Swift, 2002, s. 38)

Kritiken verkar handla om att prinsen inte har en bestämd åsikt och har svårt att välja sida. Det kan också tolkas som ett hån mot partierna i Lilliput att döpa partierna i boken till lågklackarna och högklackarna. Denna tolkning om att vilja håna ett annat

land skulle kunna ta ytterligare stöd i följande utdrag där Gulliver pratar om det stundande kriget:

-Vad krigar Lilliput och Blefusco om? Undrade jag.

-Hur man ska äta ägg på rätt sätt, svarade ministern. En förfader till kejsaren skar sig i fingret när han högg av ägget i den trubbiga änden. Därför är det lag på att vi ska hugga av ägget i den spetsiga istället. (Bylock/Swift, 2002, s. 39)

Detta utdrag kan tolkas som ett ytterligare hån och det kan också tolkas som ett sätt att framföra att konflikter som börjar som små kan skapa stora följder. Att Lilliput och Blefusco krigar om ägg gör dock att krig och konflikter kan samtalas om på ett förenklat sätt i skolan samtidigt som man kan bidra med kunskap om det till eleverna. Vid denna koppling kan man lyfta frågor kring varför man krigar.

Gulliver blir belönad för sin insats i kriget men hamnar ändå i onåd hos lilliputanerna. Gulliver flyr då till landet som Lilliput krigat mot vilket Lilliputs kejsare inte tycker om. Blefusco erbjuder sig då att låta Gulliver stanna hos dem:

Då erbjöd Blefuscos kejsare mig att stanna kvar hos honom, bara jag lovade att alltid stå till hans tjänst. Men jag hade lärt mig att inte lita på kejsare och ministrar. Hellre än att två mäktiga härskare skulle gräla om mig, tog jag risken att dö ute på havet. (Bylock/Swift, 2002, s. 53)

Detta tänker Gulliver för sig själv. Läraren kan låta Gullivers tanke utgöra en grund för att diskutera tankar och yttrande. Exempelvis att man inte behöver yttra allting man tänker, men att det också kan vara bra att yttra sina åsikter i vissa sammanhang. Alltså är det möjligt att läraren kan låta sig inspireras av detta och koppla det till antingen till vad som kan hända i skolan. Exempelvis om en kompis har en ful tröja, behöver man yttra det eller inte? Det går också att koppla det till enkäter man får i skolan där det går att yttra sina åsikter. Det går också att koppla till att rösta i riksdagsvalet och då kan man leda in diskussionen på hur och varför man röstar. Med detta som underlag för värdegrundsarbetet finns det möjligheter att diskutera och problematisera rättigheten om yttrandefrihet. Yttrandefriheten är en del av de mänskliga rättigheterna och infattar att man ska kunna uttrycka sig fritt (Regeringskansliet, 2011, s. 130).

Till slut lyckas Gulliver lämna Blefusco och återvänder hem. Väl hemma känner han sig inte nöjd och ger sig därav ut på en ny resa. Gulliver hamnar inte avsiktligt i det här landet heller och upptäcker med rädsla att han hamnat i ett land med jättar, alltså i Jättarnas land. Gulliver hamnar hos en bonde och blir god vän med bondens dotter, de ger Gulliver mat och husrum. Bonden kommer på att han kan tjäna pengar på Gulliver genom att låta Gulliver uppträda inför publik, detta mår Gulliver väldigt dåligt av:

Ju mer jag blev tvingad att uppträda, desto tröttare blev jag. Snart var jag mager som ett benrangel, och bonden trodde att jag skulle dö. (Bylock/Swift, 2002, s. 70)

Drottningen får dock syn på Gulliver och köper honom från bonden vilket gör Gulliver väldigt tacksam:

Jag kände mig piggare, och det var en stor lättnad för mig när bonden försvann ut ur gemaket. Hans girighet hade nästan kostat mig mitt liv. (Bylock/Swift, 2002, s. 71)

I utdragen ovan beskrivs Gullivers tillvaro som en slavs. Gulliver mår till slut väldigt dåligt av att tvingas uppträda så mycket. De mänskliga rättigheterna säger att "ingen får hållas i slaveri eller trälldom; slaveri och slavhandel i alla dess former skall vara förbjudna" (Regeringskansliet, 2011, s. 4). *Gullivers resor* skapar alltså didaktiska möjligheter att tala om rättsliga rättigheter en medborgare har och det kan också leda in på att berätta om hur rättsväsendet i Sverige fungerar. Det är även möjligt att skapa möjligheter att prata om slavhandel, även om det bör anpassas efter åldersgrupp. Som Simmons (2012, s. 24) tar upp i sin artikel om *Hunger games* är samhällskritik komplicerat och svårt att diskutera med barn. Det är svårt då man inte vill att barnen ska känna sig otrygga i samhället. Samtidigt är det viktigt att lära sig att tänka samhällskritiskt. Möjligtvis kan man likna det med barn som svarar på enkäter i syfte att förbättra sin egen skolmiljö, att det fungerar liknande på ett samhälleligt plan. Det skapar också möjligheter att tala om vilka skillnader det finns i världen, att Sverige har demokrati och att vissa andra länder har diktatur. I en diktatur är det oftast inte tillåtet att kritisera ledaren vilket skulle kunna få konsekvenser för invånarna i diktaturen.

Vidare utdrag som påvisar temat krig och konflikt är när Gulliver talar med kungen om England:

Efteråt förstod jag att kungen tyckte att mycket i vårt land var dumt och konstigt.

-Varför behöver ni ha soldater när det inte är krig? Undrade han. Ni väljer ju själva vilka som ska styra landet. Och varför...

Jag blev förargad och ville bevisa att vi var ett högt bildat folk. Därför berättade jag att vi hade krut, kulor, bössor och kanoner. (Bylock/Swift, 2002, s. 85)

Kungen var inte positivt inställd till vad engelsmännen hade i sin ägo:

Men kungen bleknade. Han sa att mina landsmän måste vara de mest illasinnade kryp på jorden. Krutet var säkert uppfunnet av en ande, som var så ond, att han ville förgöra världen. Själv skulle kungen hellre avstå från halva sitt rike än att lära sig göra krut.

-Då är det bra mycket bättre att försöka få två sädesax att växa där det förut bara kunde växa ett, sa han. (Bylock/Swift, 2002, s. 86)

Det som kan räknas till den starkaste samhällskritiken i Jättarnas land är kungens negativa inställning till vapen. En möjlig tolkning skulle kunna vara att Gulliver romantiserar vapen eller krigsföring men då blir motsagd. Denna tolkning skapar i sin tur möjligheter att tala om att bevara freden i Sverige och övriga delar av världen. FN:s konvention för mänskliga rättigheter säger att ”man ska främja verksamhet för fredens bevarande” (Regeringskansliet, 2011, s. 6). I diskussion om detta kan etiska frågor gällande huruvida vapen är bra kontra dåligt. Ska man ta denna fråga i mindre skala kan man tala om hur man är en bra kompis och hur man gör om en kompis brukar våld.

Gulliver resor ger sammantaget hanterbara exempel på stora frågor som krig och slaveri. Enligt Gooderham, (1995, s. 172–174) är verklighetsanknytningen viktig för att läsaren ska kunna ta till sig budskapet, även om budskapet framförs på ett oväntat sätt. Ett oväntat sätt är exempelvis kriget om hur man bör äta ägg på rätt sätt. Genom att tolka Simmons (2012, s. 28) kan man dra slutsatsen att Simmons menar att verkliga aspekter från samhället kommer fram som liknelser i litteraturen. Det Simmons hävdar överensstämmer med det vi har kommit fram till om *Gullivers resor* vilket är att bokens innehåll kan reflektera hur samhället ser ut.

4.2.2 Äventyr

Ett ytterligare tema som kan tolkas i berättelsen om Gulliver är äventyr. Boken tar upp två olika äventyr, ett äventyr i landet Lilliput och ett i Jättarnas land. Äventyret

har likheter med teman som kallas resan eller sökandet. Resan eller sökandet är enligt Nikolajeva (2017, s. 89) vanligt förekommande teman i barnlitteratur. Anledningen till vi har döpt detta tema till äventyr och inte resan eller sökandet är på grund av att det inte tydligt framgår om Gulliver utvecklas som person eller om han egentligen hade ett slutmål, vilket är typiskt för temat sökande. Man vet egentligen inte om slutmålet är att komma hem eller uppnå någonting under resans gång förutom möjligtvis erfarenheten av resan i sig.

Gulliver får som nämnts ovan erfara två resor, han utgår alltid från sitt hem innan resorna startar. Under den första resan är det ett skeppsbrott som leder till Lilliput och under andra äventyret så blir Gulliver lämnad ensam i Jättarnas land. Gulliver lyckas alltid återvända hem igen. I boken beskrivs inte Gullivers känslor tillräckligt utförligt för att man ska veta om Gulliver utvecklas som person under sin resa. Det man dock kan säga är att han lär sig om nya länder genom sina två äventyr och kommer fram till andra slutsatser. Gulliver nämner ingenting i början om att han är kritisk mot makthavare men när Gulliver vill fly och Lilliput och Blefusco bråkar om honom så tänker Gulliver:

Men jag hade lärt mig att inte lita på kejsare och ministrar. Hellre än att två mäktiga härskare skulle gräla om mig, tog jag risken att dö ute på havet. (Bylock/Swift, 2002, s. 53)

Det går att tolka det som att Gulliver har lärt sig att det inte går att lita på kejsare och ministrar efter sina erfarenheter i Lilliput. Det går också att anta att han får mer kunskaper om andra länder som inte andra engelsmän har. När Gulliver blir räddad av ett skepp så berättar han om vad han varit med om och ingen tror honom till en början:

Men när jag berättade vad jag hade varit med om trodde de att jag hade blivit tokig. Då plockade jag fram de små djuren ur fickorna, och sjömännen förstod att jag hade talat sanning. (Bylock/Swift, 2002, s. 54–55)

I slutet av hans sista resa blir han också räddad av ett skepp, då syns också en skillnad i Gullivers beteende:

Det var att jag talade så högt. I över två år hade jag varit tvungen att skrika för att höras, och det var inte lätt att genast ändra sig. (Bylock/Swift, 2002, s. 90)

Det går alltså att anta att Gulliver går igenom någon form av utveckling eftersom han får nya tankar och kunskaper. Det är dock spekulativt och det kan vara svårt för elever att se hans utveckling.

Temat äventyr är tydligt i *Gullivers resor*. Äventyret är också handlingen i boken, det kan också tolkas som att äventyret i sig är målet och inte återvändandet hem. Gulliver uttrycker trots detta att han inte vill stanna kvar. Detta händer när Gulliver funderar över att han och kungen i Jättarnas land tycker olika men att kungen i alla fall vill att Gulliver ska må bra:

Därför befallde han att om ett skepp syntes till på havet skulle det föras iland. Hade jag tur, så skulle det finnas kvinnor med ombord. Då kunde jag gifta mig och skaffa barn. Jag blev förskräckt. Hemma hade jag ju redan en familj, som väntade på mig.
(Bylock/Swift, 2002, s. 86)

Ovanstående citat tyder på att han inte vill stanna kvar för alltid och kanske saknar sin familj. Gulliver får också vara med om en del hemskheter som exempelvis när han blev slav i Jättarnas land. Detta gör att man kan anta att äventyren inte bara är positiva för Gulliver. Trots detta tänker han i slutet av historien:

Det skulle dröja länge innan jag vande mig igen vid sådant som var lagom.
(Bylock/Swift, 2002, s. 90)

Det här citatet kan tolkas på olika sätt, antingen kan man tolka Gullivers tanke som besvikelse för att äventyret är över eller som kritik mot hemlandet. Det skulle även kunna tolkas som att han längtar tills nästa äventyr som han också gjorde när han kom hem från sitt första:

Först var det skönt att komma hem till min familj. Men redan efter två månader längtade jag ut igen. Jag kunde inte motstå min lust att få besöka främmande länder.
(Bylock/Swift, 2002, s. 55)

Temat äventyr kan kopplas till mänskliga rättigheter genom att man har rätt till att lämna sitt land och att man är född fri (Regeringskansliet, 2011, s. 3–4). Detta för att Gulliver är en fri man som reser iväg för att upptäcka nya platser. Det som dock händer när Gulliver kommer till Lilliput är att han blir tillfångatagen utan egentlig anledning. Det som i boken står som anledning till hans tillfångatagande är att människor är rädda för Gulliver. Denna händelse skulle kunna användas som

utgångspunkt för att samtala om rättigheten att ”ingen får godtyckligt anhållas, hållas fängslad eller landsförvisas” (Regeringskansliet, 2011, s. 4).

Clark och McDonald (2010, s. 53) nämner att fantasyböcker kan ha inverkan på hantering och bearbetning av historiska händelser och trauman. Ponera att fängslandet av Gulliver syftar på en metafor för rasism eftersom Gulliver blir gripen på grund av att han är annorlunda och inte för att han har begått ett brott. Slaveriet i sin tur kan syfta på att visa hur hemskt slaveriet var. Händelserna är beskrivna på ett så pass avskalat sätt att de blir enkla att förstå och händelserna är tillräckligt beskrivna för att läsaren ska tycka att både rasism och slaveri inte är i linje med varken rättsliga eller demokratiska värderingar som vårt samhälle ska vila på. Prothero menar att språklärare har ett försprång i jämfört med andra lärare i att kunna lära ut värderingar eftersom undervisningen ska innehålla bearbetning av texter (1990, s. 33–34). Slaveri och rasism som traditionellt skulle ses som ett samhällsvetenskapligt ämne får här en given och enkel plats i undervisningen eftersom det är möjligt att bearbeta texterna vi läser.

Gooderham (1995, s. 172–174) påtalar bland annat vikten i verklighetsanknytningen. Det som kan bli problematiskt med att applicera dessa aspekter på *Gullivers resor* är att Gullivers personlighet inte tar mycket plats i historien. Gulliver upplevs som nyfiken och ibland finurlig men detta framgår inte tydligt utan är snarare någonting man kan läsa mellan raderna. *Gullivers resor* har kopplingar till verkligheten och den är tillräckligt målande för att man ska få en bild av hur miljön ser ut och hur små människorna i Lilliput är eller hur stora människorna är i Jättarnas land. Gulliver är dock vuxen och verkar inte ha problem som dagens barn eller ungdomar upplever. Gulliver verkar inte ha problem hemma, inga kärleksproblem eller dylikt. Detta kan göra att man kan finna bättre böcker om läraren vill att eleverna ska känna sig känslomässigt engagerade i huvudkaraktären eller vill hjälpa eleverna med deras personliga problem.

Sammanfattningsvis tycker vi att *Gullivers resor* kan användas i dagens undervisning fastän originalet skrevs år 1726 eftersom den inte ger uttryck för förlegade normer eller värden. *Gullivers resor* öppnar också upp möjligheter att prata om Sveriges rättssamhälle, slaveri, rasism, samhällskritik och yttrandefrihet med lärarens hjälp. Det kan bli svårt för eleverna att på egen hand tolka budskap och koppla det till värden eller mänskliga rättigheter.

4.3 Narnia: *Häxan och lejonet*

De två teman som vi har hittat som mest framträdande i *Häxan och lejonet* är kampen mellan gott och ont samt flykten/äventyret. Flykten/äventyret är ett tema som var svårt att benämna med ett ord på grund av att motiven som förekommer i texten går att knyta an till båda. Temat flykten och temat äventyr har även många likheter.

4.3.1 Kampen mellan gott och ont

Ett tema som genomsyrar *Häxan och lejonet* är kampen mellan gott och ont. Temat byggs främst upp av händelser och samtal, temat avslutar också boken genom att de goda till sist segrar över de onda. Hela boken handlar om att Narnia har tagits över av den onda häxan och nu råder ständigt vinter utan julafton. Som tur är nalkas Aslan som är en hjältefigur för de goda invånarna i Narnia. Aslan ska hjälpa till att befria Narnia från ondskan och till hjälp har han syskonen och alla snälla djuren som inte är på häxans sida. I slutet av boken blir det också en strid och de goda segrar över de onda och Narnia och dess invånare blir befriade.

Nikolajeva (2017, s. 90) har kommit fram till att kampen mellan gott och ont är ett tema i Narnia. I boken är de tre grundkomponenter för en fantasybok som Wood (2001, s. 238–239) nämner tydliga. Den onda styrningen i form av häxan, flertalet moraliska val från karaktärerna och att ödet ligger i händerna hos barnen. Den onda styrningen, eller ett totalitärt styre syns i boken på flera ställen men bland annat när syskonen mött en bäver i början på sitt äventyr:

-Sch-sch! Sade bävern, inte så högt! Vi är inte säkra här ens.

-Vad är det ni är rädd för? Sade Peter. Det finns ju ingen här mer än vi.

- Glöm inte träden, sade bävern. De lyssnar alltid. De flesta av dem är på vår sida, men det finns träd som skulle kunna förråda oss till *henne*- ni vet vem jag menar.

(Lewis, 1980, s. 59)

Det här är ett av exemplen på hur en diktatur kan se ut. Det kan vara svårt att yttra sig och veta vem som är ond eller god. Det är också inte i linje med denna rättighet:

Var och en har rätt till frihet i fråga om fredliga möten och sammanslutningar.
(Förenta nationerna, 2008, s. 7)

Det finns också exempel på moraliska val i *Häxan och lejonet*. Både inom karaktärerna, särskilt Edmund och också i historien. Första gången Edmund besöker Narnia så träffar han på häxan. Häxan frågar honom många frågor och bjuder honom på kolakarameller. Edmund lovar till slut häxan att inte berätta att de har träffats och han lovar också att han ska ta med sig sina syskon till häxan. Häxan lovar också att Edmund ska bli prins. Efter Edmunds möte med häxan stöter han på sin syster Lucy:

Edmund mådde redan illa av alla kolorna, och när han hörde att damen som han hade blivit så god vän med var en farlig häxa mådde han ännu sämre. Men hans längtan efter att få smaka de där kolakaramellerna en gång till var fortfarande lika stark. (Lewis, 1980, s. 38)

Här är ett exempel på samvetsqual som Edmund lider av vilket kan tyda på en inre kamp hos Edmund. Enligt Kimball (1999, s. 562) kan ett barn som upplever utanförskap försöka hitta samhörighet med platser eller människor. Kanske känner sig Edmund utanför med sina syskon och nu träffar häxan som lovar att göra honom till prins. Det kan vara det sammanhanget som Edmund letar efter fastän han känner att någonting är fel. Det skulle även kunna förklara varför Lucy återvänder till Narnia trots att hennes syskon inte tror henne, i Narnia kanske hon finner sitt sammanhang. Mot slutet av boken när syskonen har blivit kungar och drottningar verkar de också väldigt lyckliga. Detta skulle tolkas som att Narnia är målet för resan där de får ett givet sammanhang. Det skulle kunna ses som ett resultat av att syskonen saknar sammanhang i verkliga livet eftersom de inte har en familj.

När Edmund träffar häxan, äter korakameller, får ett löfte om att bli prins och sedan väljer att inte berätta någonting för Lucy kan det ses som att Edmund är oärlig och lite självisk. Man kan också tolka det som en naturlig del av ett barns utveckling. Ibland gör barn fel och det kan ta tid innan det moraliska och kritiska tänkandet är fullt utvecklat. I situationen när Edmund möter häxan får han först en övning i det kritiska tänkandet eftersom han tror på allt häxan säger, trots informationen Lucy delar med sig av. Edmund får övning i det moraliska tänkandet när han tycker att det är viktigare att få bli prins än att tala sanning,

När barn utvecklar sitt kritiska tänkande är det naturligt att moraliska val görs eftersom det tar tid innan de lär sig skilja på rätt och fel. Det här är också en rättighet enligt barnkonventionen: ”Barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling” (Unicef, u.å. Artikel 6). Eleverna kan få öva sig i moraliska val genom värderingsövningar eller genom att debattera och därigenom utvecklas. Det går även att ta exempel från *Häxan och lejonet* som frågan om det är acceptabelt att döda någon om den är ond.

Den tredje grundkomponenten är att ödet ligger i karaktärernas händer (Wood, 2001, s. 238–239) vilket det gör i *Häxan och lejonet*. Narnia styrs som sagt av en häxa och det råder ständig vinter. När syskonen pratar med bävern nämner bävern en gammal visa som säger:

När Adams barn en gång målet nått, Och bestigit tronen i Paravels slott, Är den onda tiden ett minne blott. (Lewis, 1980, s. 70)

Det här tolkar vi som att barnen behövs för att de goda ska segra, vilket gör att Woods (2001, s. 238–239) grundkomponenter är applicerbara på *Häxan och lejonet*.

Med kampen mellan gott och ont som utgångspunkt skulle följande rättighet kunna diskuteras i värdegrundsarbetet:

Folkets vilja skall utgöra grundvalen för statsmakternas myndighet. Folkviljan skall uttryckas i periodiska och verkliga val, som skall genomföras med tillämpning av allmän och lika rösträtt och hemlig röstning eller ett likvärdigt fritt röstförfarande. (Förenta nationerna, 2008, s. 7)

Eftersom häxan inte är folkvald och inte utför några folkomröstningar är hon inte demokratisk. Detta ger utrymme att tala om hur en demokrati bör se ut. Det kan handla om bland annat demokratiska val, yttrandefrihet och mötesfrihet.

4.3.2 Flykten/äventyret

Häxan och lejonet beskriver ett äventyr där barnen börjar hemma och till slut återvänder hem. Däremellan är barnen med om en rad händelser som kan ses som äventyrliga och de har också en uppgift att lösa, vilket är att befria Narnia från ondskan som råder. För att komma till Narnia går barnen genom ett skåp som fungerar som en slags portal till en parallell värld, därav kan skåpet ses som en symbol för flykten. Det går också att se hela barnens äventyr i Narnia som en flykt

från verkligheten. Det är också därför det här temat både kan heta äventyret och flykten, det kan också vara så att äventyret är ett resultat av flykten beroende på hur man ser det. Barnen i Narnia kan tolkas som föräldralösa genom att boken börjar med en förklaring till barnens flytt till en gammal professor:

Den här sagan handlar om något som hände dem under kriget, när de måste lämna London på grund av flyganfallen. De skickades iväg till en gammal professor, som bodde långt ut på landet, en och en halv mil från närmaste järnvägsstation och tre kilometer från närmaste postkontor. (Lewis, 1980, s.7)

Det framkommer inte var föräldrarna är men man kan anta att föräldrarna skickade iväg barnen för att de skulle vara trygga vilket i alla fall gör att de för tillfället är föräldralösa. Att de inte är med sina föräldrar betonas inte ytterligare i boken. Att barnen är utan sina föräldrar skapar en möjlighet för barnen ge sig ut på äventyr och ta sig an uppgifter som de möjligen inte kunnat om de bodde hemma. Som Kimball (1999, s. 561) menar att föräldralösa barn ofta har en resa och ett mål framför sig. Syskonen i Narnias äventyr kan ses som en resa och målet är att besegra den onda häxan.

Flykten till Narnia kan vara ett resultat av ett sökande av samhörighet. Dabrowska skriver att den fiktiva världen är en plats dit karaktärerna kan fly till för att komma bort från sina problem (2018, s. 11–12). Att barnen inte har sina föräldrar med sig kan också vara ett författarknep för att skapa en anledning till att barnen behöver fly och då upplever äventyr. Detta gör barnen till kompetenta, eller självständiga. Man kan se det som att det kompetenta barnet är ett tema i *Häxan och lejonet* eftersom huvudkaraktärerna är kompetenta i allra högsta grad då de får mer ansvar än vad barn normalt har. Vi har för enkelhetens skull valt att se det som att temat är flykten, som genererar det kompetenta barnet som resulterar i äventyret. Således kan det kompetenta barnet ses som ett motiv. Detta kan ge underlag för att diskutera vilka grundläggande rättigheter ett barn har. Ett barn blir kompetent i litteraturen som en konsekvens av att de inte har varit trygga eller haft optimala familjeförhållanden (Asplund Carlsson, 2003, s. 9). Det är alltså möjligt att tolka det som att ett barn lever i en miljö där barnet måste vara självständigt (eller kompetent) för att överleva, som barnen i Narnia. Ett barn ska alltså inte behöva vara kompetent (eller självständigt).

Barnen i Narnia måste vara självständiga för att överleva, det kan bland annat liknas med att barn till missbrukare ofta kan tvingas att bli självständiga för att överleva då föräldrarna inte kan ta hand om dem. I en skolklass kan man tala om detta genom att diskutera hur mycket ansvar ett barn ska behöva ta och hur det hade känts om föräldrarna var borta eller hade exempelvis missbruksproblem. Ett barn är alltså kompetent som ett resultat av flykten och innan flykten var barnet kanske övergivet. Att syskonen befinner sig i Narnia kan ses som en flykt från deras vanliga tillvaro men i ett verkligt sammanhang i en klass skulle man kunna använda temat flykten som en inspiration till att prata om verkliga flykter. Antingen kan man diskutera det på ett lättsamt sätt, till exempel vad man gör för att underlätta en dålig dag, exempelvis rita eller spela datorspel. Det går också att prata om en flykt som i att ringa BRIS eller polisen. När klassen diskuterar ansvarstagande och flykten med lärarens vägledning finns en möjlighet att prata om vad Barnkonventionen säger samt vad barn har rätt till i övrigt.

Exempelvis:

Artikel 3 anger att det i alla åtgärder som rör barn i första hand ska beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Begreppet "barnets bästa" är konventionens grundpelare och har analyserats mer än något annat begrepp i barnkonventionen. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall och hänsyn ska tas till barnets egen åsikt och erfarenhet. (Barnombudsmannen, u.å., artikel 3).

Artikel 6 understryker varje barns rätt till liv, överlevnad och utveckling. Artikel 6 handlar inte bara om barnets fysiska hälsa utan också om den andliga, moraliska, psykiska och sociala utvecklingen. (Barnombudsmannen, u.å., artikel 6).

Att barnen i *Häxan och lejonet* behöver ansvara för Narnias öde eller döda är inte att se till barnets bästa och det gynnar inte heller den andliga, moraliska, psykiska eller sociala utvecklingen. Om ett barns miljö präglas av rättigheterna ovan hade barnet inte behövt vara varken kompetent eller överdrivet självständigt.

Ytterligare exempel på problematisering av egenskaper i boken kan tolkas i när syskonen träffar jultomten som ger dem julklappar. Lucy får en dolk som hon bara ska använda i nödvärn eftersom hon inte får delta i det stundande kriget:

-Varför då? Sade Lucy. Jag tror... fast jag vet förstås inte säkert... men jag tror att jag skulle vara tillräckligt modig.

- Det hör inte hit, sade jultomten. Det höves inte kvinnor att strida.

(Lewis, 1980, s. 92–93).

Jultomten är förvisso snäll som ger Lucy en gåva men hans åsikt om kvinnor lämpar sig inte i ett modernt samhälle. Som artikel 2 i barnkonventionen säger:

Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras.
(Unicef, artikel 2, u.å.)

Det här skapar didaktiska möjligheter att tala om vad pojkar respektive flickor kan göra. På detta sätt kan man utmana normer som kan förekomma och arbeta med att kritiskt granska dem.

4.4 PAX: Nidstången

De två teman som vi anser är mest framträdande i *Nidstången* är kampen mellan gott och sökandet efter en familj. Just i denna bok fanns det flera teman som kan tolkas vara de mest framträdande men dessa två var de som i störst utsträckning byggdes upp av återkommande mönster och motiv.

4.4.1 Kampen mellan gott och ont

Eftersom *Nidstången* (2014) är en fantasybok kan man anta genom Kåreland (2015, s. 123) att temat kampen mellan gott och ont kommer att förekomma. Detta antagande verkar stämma då Viggo och Alrik tillsammans med Estrid och Magnar försöker bekämpa onda krafter i boken. I boken står det att Mariefred, där berättelsen utspelar sig, är en magisk plats och att det är därför onda krafter dras dit. Biblioteket är fullt av magiska föremål och skrifter och är den plats som magin kommer från. Magnar berättar för Alrik och Viggo att han och Estrid är väktare för biblioteket och att det är hotat för att mörkermakterna försöker ta över. De onda makterna refereras ofta till som mörker och endast ett fåtal gånger till en person. Estrid nämner att de flesta häxor är onda och att de vill få tag på kraftig magi. Temat kampen mellan gott och ont utspelar sig med andra ord i boken mellan de goda Magnar, Estrid, Alrik och Viggo och de onda, de mörka krafterna. Specifikt ordet mörker benämns frekvent i boken. Dessa är några av de citat från boken när ordet är närvarande:

- Tiden pulsar och mörkret vandrar in, säger hon (s. 14)

Tiden pulsar och mörkret vandrar in. Har vi något val tycker du? (s. 49)

I exakt det ögonblick då varelsen är över honom öppnar han boken. Mörkret sugts rakt in i den (s. 67)

- Jag tänker då inte ge mig för några mörkermakter, säger han kaxigt. Det är inte min stil helt enkelt. Jag ska ge dem. (s. 129)

(Larsson & Korsell, 2014, s. 14, 49, 67, 129).

Enligt Prothero (1990, s. 34) kan man använda sig av metaforer i böcker för att kunna undervisa i konsekvenser och budskap. En metafor som finns i temat "kampen mellan gott och ont" som beskrivs ovan är att kampen egentligen handlar om kampen karaktärerna har inom sig själva. Detta gäller specifikt Viggo och Alrik eftersom de har en trasslig barndom bakom sig som vid tillfällena visar sig i deras agerande och tänkande. Mörkret i detta fall blir en symbol för det mörker som de har inom sig. Temat kampen mellan gott och ont kan förmedla kunskap om orättvisor och konflikter i samhället. Genom att använda sig av metaforer på detta sätt skapas en ytterligare verklighetsanknytning som är viktig för att eleven ska kunna känna igen situationen (Gooderham, 1995, s. 172–174). Som ett resultat av detta kan även kunskap om hur människorna som upplever orättvisor och konflikter förmedlas.

I *Nidstången* skulle även temat kampen mellan gott och ont kunna tolkas vara en inre kamp i karaktärernas tankar och agerande. Bröderna som är huvudkaraktärer har ett hett temperament och hamnar i knipa under flertalet gånger på grund av deras temperament. När bröderna flyttar till Mariefred börjar de på en ny skola. En klasskompis till Viggo som heter Simon, utmanar ofta tålmodet på honom. Ett exempel på ett sådant tillfälle är när de spelar King på skolgården och Simon fuskar:

De andra skruvar på sig och sneglar på Simon.

- Så fan heller. Den satt på linjen, eller hur? Skriker Simon och stirrar uppfodrande på sina tre killkompisar. De nickar. Jo, bollen var inne. De är rörande överens.
- Där ser du Spinko. Du åkte. Simon återfår sitt självsäkra flin. Viggos ögon blir svarta. (Larsson & Korsell, 2014, s.26)

Kort därefter kontrar Viggo med att kalla honom Slajmon och ber honom ställa sig sist för att han fuskar. Vilket leder till att Simon säger detta när han pekar på ett halsband som Viggo har runt halsen:

- Vad är det där, skrattar han. Har du halsband på dig? Är du bög, eller?
(Larsson & Korsell, 2014, s. 26)

Efter att Viggo har kollat ner på sitt smycke och funderat över dess betydelse säger han något som får Simon att hoppa på honom.

- Om jag var bög skulle jag sluta vara det så fort jag fick syn på dig, säger han.
(Larsson och Korsell, 2014, s. 26)

Efter detta bryter ett slagsmål ut där Simon och hans tre kompisar ger sig på Viggo. Plötsligt upptäcker Alrik att detta händer på skolgården och ger sig också in i slagsmålet för att skydda sin bror.

Att författarna till *Nidstången* väljer att skriva om en situation som utspelar sig på skolgården styrker Gooderhams (1995, s. 172) påstående. Detta eftersom skolan och de oundvikliga konflikter som kan uppstå där är en verklig del av många barns vardag. Genom att använda dessa utdrag ur boken skulle en diskussion kring rätt och fel handlande kunna föras. Det är möjligt att utifrån utdraget samtala om både Simons och Viggos agerande i situationen. Det skulle även vara möjligt att samtala om Simons kompisars handlingar och Alriks och de klasskamrater som var åskådares handlande. I de mänskliga rättigheterna står det i artikel 1 att ”alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap” (Regeringskansliet, 2011, s. 3). Utgångspunkterna för samtal som givits som exempel ovan skulle vara ett möjligt sätt att arbeta med samvete och förnuft.

Under analysen av boken framkom ytterligare belägg för den inre kampen mellan gott och ont. Viggo har en tendens att stjäla saker från andra karaktärer i boken. Detta tolkas vara ett beteende som Viggo har haft under en längre tid. Första gången under berättelsen som Viggo stjälar något får han skäll av Alrik:

- Snodde du den? Från henne? Du är ju inte klok! Alrik rycker telefonen ur Viggos hand och springer efter tanten.

- Hallå! Ropar han. Vänta! Ursäkta, du tappade den här! Tanten tar förvånad emot telefonen. Hunden viftar ivrigt på svansen och börjar hoppa mot Alriks ben.
- Men oj, säger hon. Den måste ha ramlat ur väskan. Vad konstigt! Tack snälla du.
- Du är ju dum i huvudet på riktigt, säger Alrik till Viggo när de börjar gå mot skolan igen. Du är en jävla tjuv och du kommer sabba det här! Fattar du inte att Laylah och Anders är bra? Du kommer väl ihåg hur det var på förra stället?

(Larsson & Korsell, 2014, s. 19)

Det som Alrik menar när han säger att Viggo ska sabba det här är att han tror att de kommer behöva flytta från Laylah och Anders om de inte sköter sig. Senare i boken stjälar Viggo igen, denna gång från hans fosterpappa Anders. Under händelsen tänker Viggo för sig själv att han inte ens själv märker att han gör det. Det är svårt att veta exakt varför Viggo stjälar men hans agerande och tankar stämmer in i på ett av de mönster som Wood (2001, s. 238–239) skriver är vanliga i fantasyberättelser, nämligen valet mellan gott och ont. Anledningen till att Viggo stjälar saker men samtidigt antyder att han inte är medveten skulle även kunna vara en fördelaktig utgångspunkt för undervisning som berör värdegrunden. På samma sätt som det tidigare exemplet av slagsmålet på skolgården kan detta också användas som utgångspunkt för att främja rättskänsla i handlade gentemot andra. Som Prothero (1990, s. 34) skriver finns det möjligheter att lära sig om saker om omvärlden genom karaktärer i böcker.

4.4.2 Sökandet efter en familj

Sökandet efter en familj är ett framträdande tema i boken *Nidstången*. I mitten av väven av mönster som bygger upp temat står Alrik och Viggo som huvudkaraktärer. De själva och människorna runt om dem bygger upp det mönster som gör temat sökande efter en familj framträdande i boken.

Mittpunkten av mönstret är som nämnt Alrik och Viggo. De har ett starkt band till varandra. Bröderna har haft en ostabil uppväxt och storebrodern Alrik tar på många sätt ansvar för Viggo även om de båda bara är barn. När Viggo hamnar i knipa försöker Alrik att vägleda honom. I följande stycke kan man utläsa deras jargong:

Alrik lägger armen om Viggo och drar honom intill sig. Boxar honom lekfullt mot pannan med den fria handen.

- Du vet ju vad en lillbrorsa är, säger han. Något litet, som stinker och är sjukt irriterande. Som en finne i arslet ungefär. Bara det att en brorsa blir man aldrig av med.

Viggo flinar. Knuffar inte undan honom. De går i takt. Det är ovanligt varmt för att vara i oktober. Viggo drar med handen genom håret så att det står rakt upp som en borste. Alrik slänger med huvudet för att få det åt sidan, så att det inte hänger ner i ansiktet.

- Du får lova mig att du försöker, säger Alrik. Inget bråk och inga trix.
- Ja, jag lovar, säger Viggo. (Larsson & Korsell, 2014, s. 19–21)

En ytterligare syskonrelation som finns i boken är syskonrelationen mellan Magnar och Estrid. Deras relation beskrivs inte i samma utsträckning som Alriks och Viggos men den har ändå en funktion för temat. De talar inte i boken om hur de känner för varandra men det går att tolka att de känner varandra väl. Mot bokens slut ska Estrid försvara Viggo och Alrik. Nedan är ett utdrag från denna del av boken:

- De skötte sig bra, bekräftar Estrid. De är rejäla och...fina de där pojkarna.

Magnar tittar förvånat på henne. Han är ovan att höra så berömmade ord från sin syster. (Larsson & Korsell, 2014, s. 98)

Magnar och Estrids relation liknar på vissa sätt den som Alrik och Viggo har. Mot bokens slut kan man tolka det som att Estrid gör en antydning till att Alrik har likheter med henne. Konversationen mellan Estrid och Alrik ser ut som följande:

- Jag kan inte, säger han och känner lusten rinna ur honom.
- Nä, säger Estrid, det är väl klart. Han kan inte heller.

Hon nickar mot Viggo som tjoar borta vid busken.

- Men jag tror att du har en begåvning för det, säger hon. Bara för att man är begåvad på något betyder det inte alltid att det kommer till en lätt. Jag kämpade i flera år. Grät och slet. Magnar var mycket duktigare än jag när vi var små. Det var vår fostermor som lärde oss.

Hon höjer rösten.

- Eller hur Magnar? Du var mycket bättre än jag med staven när vi var små.
- Men sen var det ändå du som blev riktigt vass, säger Magnar och stampar ner jorden kring den nyplanterade rosen som mest ser ut som en ynkelig pinne.

- Och Magnar blev vass på att hitta i biblioteket och tyda texterna. Det är hans begåvning, viskar Estrid till Alrik. (Larsson & Korsell, 2014, s. 132)

I stycket ovan ser man att Estrid ser något av sig själv i Alrik och uppmanar honom till att fortsätta träna för att bli duktig på att strida med stav. I stora delar av boken är Alrik och Viggo med Estrid och Magnar och de blir känslomässigt knutna till varandra.

Det är otydligt vilken relation de fyra karaktärerna har till varandra men det kan också på vissa sätt vara oviktigt. Ibland ser det ut som att Estrid och Magnar är föräldragestalter, som i stycket ovan, men ibland är de som äldre syskon som tar med bröderna på upptåg. De skulle på ett symboliskt sätt kunna ses som en familj som hittar trygghet i varandra. Dessa mönster inom temat sökandet efter en familj kan liknas med det Ismail (2016, s. 11) nämner som det inom temat hemmet. När hon analyserade hemmets representation kom hon fram till att det symboliserar en trygg punkt i protagonisternas tillvaro. Alrik och Viggos stökiga tillvaro kan också vara en anledning till att familjen blir ett genomgående tema på detta sätt. Enligt Kimball (1999, s. 562) söker sig barn utan föräldrar till en plats eller till personer där de kan känna samhörighet. Detta är något som bröderna får när de möter Estrid och Magnar.

Ovanstående stycken kan kopplas till skolans värdegrund genom att diskutera att familjer kan se olika ut och att ingen ska eller får diskriminera någon annan utifrån att man är olika. Den första meningen i skolans värdegrund lyder: "Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse" (Skolverket, 2011, s. 5). Fortsättningsvis finns det även utrymme att arbeta närmare med de mänskliga rättigheterna och barnkonventionen. Temat sökandet efter en familj skulle kunna kopplas till artikel 26 i barnkonventionen som lyder: "Barn har rätt till social trygghet samt till statligt stöd, ifall föräldrar eller annan vårdnadshavare saknar tillräckliga resurser" (Unicef, u.å.). Med detta underlag kan skillnad mellan social trygghet och statlig trygghet värderas och diskuteras, detta för att skapa en förståelse för vad barn och människor behöver för att känna trygghet. Med Viggos och Alriks tankar och känslor som bakgrund kan diskussionen skapa en gemensam utgångspunkt för eleverna att tänka utifrån.

Viggo och Alriks frånvarande mamma är en viktig del av väven som bygger upp temat familj. De pratar med henne i telefon ibland och pratar om att hon ska hälsa på vilket hon aldrig gör. I boken konstateras det varför hon är frånvarande genom inre dialog i Viggos huvud:

Viggo ser ner i backen. Mamma lät så glad i telefonen igår. Hon sa själv att hon mådde mycket bättre. Och att hon saknade dem. Alla vuxna pratade alltid om att deras mamma var sjuk. En sjukdom som fick henne att dricka sig full. Och ibland bara försvinna och lämna dem ensamma hemma. (Larsson & Korsell, 2014, s. 16)

Under ett senare tillfälle i boken får man även läsa om hur Alrik upplever sin mamma:

Han har tagit hand om Viggo sedan han var liten. Första gången de fick klara sig ensamma hemma var han sju år. Då var mamma borta i tre dagar. När maten tagit slut hade han ringt 112 och sedan hade socialen kommit och hämtat dem. (Larsson & Korsell, 2014, s. 34)

När bröderna talar om hur deras hemmaliv har sett ut, görs det på ett konstaterande sätt. Vid båda tillfällen som nämns ovan är bröderna i situationer som de känner sig känslösa i. I det första citatet har Viggo och Alrik precis flyttat in hos nya fosterföräldrar och i det andra citatet har Alrik precis slagits i skolan för att han hade skyddat Viggo. Bandet till deras mamma är med andra ord något som påvisas när de på något sätt upplever stress eller förändring. Deras mamma och det hemmaliv de kopplar till henne verkar inte symbolisera samma trygga punkt som Ismail (2016, s. 11) påtalade i sin studie. Palkovich (2015, s. 179) antydande till att modersgestalter är antingen goda eller onda stämmer inte överens med Viggo och Alriks mamma. I vissa delar av boken känns det som att de klandrar henne och är besvikna men de uttrycker aldrig att hon är dålig eller på något sätt ond. De skyller däremot hennes brister på hennes sjukdom som lett till att hon är alkoholist. Denna del av temat skulle kunna användas som underlag i skolan vid diskussioner om hemmaliv. Artikel 9 i Barnkonventionen säger att: "Barn ska inte skiljas från sina föräldrar, utom när det är nödvändigt för barnets bästa" (Unicef, u.å.). Detta skulle kunna användas som utgångspunkt för diskussionen kring vad som kan anses som det bästa för barnet.

Som ett resultat av att Alrik och Viggos mamma är alkoholist har bröderna placerats i fosterhem. Bröderna får vid bokens start nya fosterföräldrar som heter Anders och

Laylah. I boken kan man läsa om att både Anders och Laylah möter bröderna med öppna sinnen och omtanke. Fosterföräldrarna utgör ett genomgående mönster i boken som bidrar med en positiv anda. Alrik är dock noga med att alltid påpeka att Laylah och Anders hem inte är deras hem. Till exempel tänker han följande när Laylah ringer honom efter en konflikt i skolan:

Hon vill att han ska komma hem, så att de kan prata. Reda ut det. När hon låter så där snäll får Alrik lust att skrika till henne att inte säga hem. (Larsson & Korsell, 2014, s. 39)

Trots att han säger såhär vill han bo hos Anders och Laylah. Han säger vid flertalet tillfällen till Viggo att de måste sköta sig så att de får bo kvar. Vid ett tillfälle säger han detta till sin lillebror:

- Du är en sån jävla tjuv och du kommer sabba det här! Fattar du inte att Laylah och Anders är bra? Du kommer väl ihåg hur det var på det förra stället?
(Larsson & Korsell, 2014, s. 19)

Rättigheten som kan användas som knypunkt för ovanstående del av temat sökandet efter en familj och värdegrundsarbetet är artikel 20:” Barn som av olika anledningar inte kan bo kvar i sin hemmiljö har rätt till skydd och stöd från staten, samt rätt till ett alternativt hem” (Unicef, u.å.). I anknytning till detta kan den relationen som Alrik och Viggo har till sina fosterföräldrar kunna användas som en kontrast till den relationen som de har till sin mamma. På detta sätt kan eleverna dels få mer kunskaper om mänskliga rättigheter som Alrik och Viggo har. Det kan också leda in diskussionen på vilka rättigheter som eleverna har. Genom att använda temat från boken får eleverna även konkreta exempel på hur rättigheterna kan fungera och upprätthållas.

5 Avslutning

I analyserna ovan har vi gett exempel på hur fantasy kan skapa möjligheter för värdegrundsarbetet i skolan. Vi har även visat på vilka kopplingar som kan göras mellan de tre verkens teman och mänskliga rättigheter, vilka är många.

Under studien framkom teorier som utgör belägg för varför fantasylitteratur är tilltalande för läsare och även hur det kan påverka läsaren. Enligt Tolkien (2008, s. 66–70) är modern fantasy tilltalande för att de innehåller det han kallar *recovery*, *escape* och *consolation*. Kort innebär *recovery* att läsaren kan se världen på nya sätt, *escape* syftar till att textens förmåga att befria läsarens konflikter och *consolation* är trösten som läsaren får i det lyckliga slutet. Dessa tre komponenter som Tolkien skriver om kan till viss del hittas i de tre böckerna som vi har analyserat under vår studie. Detta skulle kunna påvisa att dessa böcker är tilltalande och kan påverka läsaren. Vidare skriver Gooderham (1995, s. 172–174) att fantasy har stora möjligheter att påverka läsaren genom att framställa vardagliga problem i en fantasivärld. Fantasivärlden skapar ett intresse som kan göra läsaren mer mottaglig för intryck och information som texten förmedlar. Detta sätt att hantera verkligheten i fantasy var speciellt märkbart i en av de böckerna som vi analyserade, nämligen *Nidstången*.

De teman som framkom i *Gullivers resor* var krig och konflikt och äventyr. I *Häxan och lejonet* kunde temat kampen mellan gott och ont och äventyret/flykten tolkas. Slutligen så kunde temat kampen mellan gott och ont och sökandet efter familj tolkas utifrån *Nidstången*. När vi jämförde det resultat som vi tolkade utifrån *Nidstången* med de andra två verken kunde vi se att utdragen kopplade till temat kampen mellan gott och ont var mer knutna till den verklighet barn i mellanåldern möter idag, antagligen på grund av att vi upplever att brödernas problem ibland kan anträffas i en vanlig skolklass. Karaktärernas upplevelser och känslor är heller inte lika påtalade i *Gullivers resor* och *Häxan och lejonet* som i *Nidstången*. Värt att poängtera är att detta kan vara påverkat av den kultur som rådde när verken skrevs.

Genom analysen kom vi fram till att det finns många möjliga kopplingar mellan den valda litteraturen och värdegrundsarbetet. Det analysen har visat är att *Gullivers resor* kan kopplas till mänskliga rättigheter berörande fred, slaveri, rättsväsende och

yttrandefrihet. Både boken *Häxan och lejonet* och *Nidstången* kan med hjälp av teman som kampen mellan gott och ont användas för att beröra rättigheter som berör människors frihet och lika värde. *Nidstången* skulle kunna kopplas till rättigheter som berör barns rätt till familj och trygghet i hemmet. Det var de kopplingar till mänskliga rättigheter som vi tolkade som mest påtagliga i de tre valda verken.

Enligt Alkestrand (2016) finns det didaktisk potential i litterärt innehåll oavsett om står i linje med skolans värdegrund eller inte. Detta var ett förhållningsätt som vi använde oss av i vår analys och som ett resultat av det insåg vi att de möjliga kopplingarna till värdegrunden var många. Ett exempel på detta är när syskonen i Narnia får julklappar av jultomten och jultomten säger att Lucy inte får kriga men att killar får. Även om den händelsen inte är i linje med skolans värdegrund så går det fortfarande att använda som grund för värdegrundsarbete. Under studiens gång växte en medvetenhet om hur mycket som skulle kunna lyftas som relevant för värdegrundsarbetet. Det verkar till synes handla om vad man vill hitta i böckerna, snarare än vad som går att finna.

Sammanfattningsvis har denna studie påvisat indikationer på att våra valda fantasyböcker är en fördelaktig utgångspunkt för värdegrundsarbetet. Genrens utformning skapar möjligheter för såväl äldre titlar som nutida titlar att integreras i undervisningen. Genom att samtala och diskutera de teman som framkommit tillsammans dessa rättigheter kan man på ett fantasifullt och hanterbart sätt beröra denna delen av skolans värdegrundsarbete. Under denna studie har en medvetenhet kring de många kopplingarna till värdegrundsarbete uppnåtts och detta skulle kunna vara grunden till en framtida studie. Det vi har kommit fram till är bara toppen av isberget.

Referenslista

- Alkestrand, M. (2016). *Magiska möjligheter- Harry Potter, Artemis Fowl och Cirkeln i skolans värdegrundsarbete* (Doktorsavhandling, svenska barnboksinstitutets skriftserie, 137). Lund: Lunds universitet, 2016. Göteborg
- Asplund-Carlsson, M. (2003). Om barnperspektivet i barndomslitteraturen. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8, 6–11
- Barnombudsmannen. (u.å.). *Barnkonventionen*. Hämtad 2019-08-04 från <https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/barnkonventionen/>
- Boglund, A., & Nordenstam, A. (2010). *Från fabler till manga - Litteraturhistoriska och didaktiska perspektiv på barn- och ungdomslitteratur*. Malmö: Gleerups Utbildning AB
- Bonnier Carlsen. (u.å.). *Möt trion bakom PAX*. Hämtad 2019-06-11 från <https://www.bonniercarlsen.se/bokserier/pax/>
- Clark, R., & McDonald, K. (2010). "A constant transit of finding": Fantasy as realisation in Pan's Labyrinth. *Children's literature in education*, 41 (1), 52–63. doi: 10.1007/s10583-010-9099-7
- Dabrowska, K. (2018). *Att berätta för barn om sorg och död - Sagoelementens funktion i Astrid Lindgrens Bröderna Lejonhjärta och Fredrik Backmans Min mormor hälsar och säger förlåt*. (Masteruppsats, Uppsala universitet, Uppsala). Hämtad 2019-08-23 från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1212625/FULLTEXT01.pdf>
- Förenta nationerna. (2008). *Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna*. Hämtad 2019-08-08 från <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/Allmanforklaringomdemanskligarattigheterna.pdf>
- Gooderham, D. (1995). Children's Fantasy Literature: Toward an Anatomy. *CLE*, 26(3), 171–183. doi: <https://doi.org/10.1007/BF02355740>
- HarperCollins. (u.å.). *About C.S. Lewis- find out all you need to know about the author*. Hämtad 2019-06-11 från <http://www.cslewis.com/us/about-cs-lewis/>
- Ismail, F. (2016). Representation of home, the orient and the other "other" in selected children's fantasy literature. *Scrutiny2*, 21(1), 3-17. doi: 10.1080/18125441.2015.1072838
- Kimball, M.A. (1999). From Folktales to Fiction: Orphan Characters in Children's Literature. *Library trends*, 47(3), 558–578. Hämtad från https://pdfs.semanticscholar.org/789f/45e6408f7b7d65cbeef692cc60450dfdf000.pdf?fbclid=IwAR1TrtOmEBJk5MMKQA1Ekjg3djY6wxOT8n86sAJdiy_jzIFLfdJyBnV5hoI
- Kåreland, L. (2015). *Skönlitteratur för barn och unga – Historik, genrer, termer, analyser*. Lund: Studentlitteratur AB
- Larsson, Å., Korsell, I., & Jonsson, H. (2014). *Nidstången*. Stockholm: Bonnier Carlsen

- Lewis, C.S. (1980). *Häxan och lejonet*. Stockholm: Bonniers junior förlag AB
- Nikolajeva, M. (2017). *Barnbokens byggklossar* (3. Uppl.). Lund: Studentlitteratur AB
- Palkovich, E.N. (2015). The “Mother” of All Schemas: Creating Cognitive Dissonance in Children’s Fantasy Literature Using the Mother Figure. *Children’s Literature in Education*, 46(2), 175-189. doi: <https://doi.org/10.1007/s10583-015-9252-4>
- Prothero, J. (1990). Fantasy, Science Fiction, and the Teaching of Values. *The english journal*, 79(3), 32–34. doi: 10.2307/819231
- Regeringskansliet. (2011). *FN:s konventioner om mänskliga rättigheter*. Hämtad 2019-08-04 från <https://www.regeringen.se/4a9fab/globalassets/regeringen/bilder/kulturdepartementet/demokrati-och-mr/mr-sidorna/fns-konventioner-om-manskliga-rattigheter.pdf?fbclid=IwARo4ITnzjtecHiKLJnBAKdZb5qYfphtGqrOE7MnDaLreyu vjDuqm9XDBDM>
- Riksarkivet. (u.å.). *Detta fick man inte trycka före 1766*. Hämtad 2019-08-04 från <https://riksarkivet.se/detta-fick-man-inte-trycka>
- Simmons, A. (2012). Class on Fire: Using the Hunger Games Trilogy to Encourage Social Action. *Journal of Adolescent & Adult Literacy* 5, 56(1). doi: 0.10 02 /JA AL .0 0 09
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Tillgänglig: <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>
- Söderberg, R. (2008). *Swift, Jonathan*. Hämtad 2019-08-04 från <https://www.alex.se/lexicon/article/swift-jonathan>
- Swift, J., & Bylock, M. (2002). *Gullivers resor*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Thomas, M. (2003). Teaching fantasy: Overcoming the stigma of fluff. *The english journal*, 92(5), 60-64. doi: 10.2307/3650426
- Tolkien, J.R.R. (2008). *On fairy-stories*. (Expanded ed., with commentary and notes). London: HarperCollins
- Unicef. (u.å.). *Barnkonventionen*. Hämtad 2019-08-04 från <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#hela-texten>
- Värdegrund. I Nationalencyklopedin. Hämtad den 4 augusti 2019 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/v%C3%A4rdegrund>
- Wood, N. (2001). Paradise Lost and Found: Obedience, Disobedience, and Storytelling in C. S. Lewis and Philip Pullman. *Children’s Literature in Education*, 32(4), 237–259. doi: <https://doi.org/10.1023/A:1012718005663>